

ÖNEN, Zehra (2019), “Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Popüler Dindarlık”,
Kadim Akademi SBD, C. 3, S. 2, s. 196-199.

İnceleme Geliş Tarihi: 28.11.2019 / İnceleme Kabul Tarihi: 17.12.2019

ZİYARET FENOMENİ ÇERÇEVESİNDE POPÜLER DİNDARLIK

POPULER RELIGION IN THE FRAMEWORK OF VISITING PHENOMENIA

Zehra ÖNEN *

“Popüler Dindarlık”

Ali Ayten ve Ali Köse, İstanbul, 2018, Timaş Yayınları, 2. Baskı, ss.240

İnsanoğlunun doğaüstü varlıkların mevcudiyetine olan inancı ibtidai toplumlardan medeni toplumlara kadar var olagelmıştır. Bu inancın kaynağı kutsala yönelme, sığınma, çaresizlik olabileceği gibi farklı birçok etken de olabilir. Sonuç olarak bu inanç kişilere veya objelere dahası mekânlara kutsallık atfetme olarak tebarüz etmiştir. Toplumumuzda da yaygın olarak bulunan kişilere ve mekânlara kutsallık atfetmenin en somutlaşmış hali türbelerdir. Modernleşme ile birlikte pozitivizmin hakim paradigma haline gelmesi sonucunda dinin kaçınılmaz olarak gerileyeceği ve eğitim seviyesi yükseldikçe insanların dinle daha az ilgileyecekleri bunun sonucunda da metafiziksel düşünce ve inançların yok olacağı düşünülmüştür; ancak beklentilerin hilafına doğaüstü güçlere olan inançta düşüş görülmemektedir. (s. 25). İnsanların türbe ziyareti ve bu ziyaretler çerçevesinde ortaya çıkan ritüelleri yerine getirme davranış sıklığında bir azalma olmamış; aksine toplumun önemli bir kesiminde yaygınlaşmıştır (s. 10). Popüler dindarlık denilen bu inançlar kurumsal olmayan ritüel ve pratiklerdir. Bu inançlar halk tarafından gündelik hayat içerisinde üretilmektedir. Bununla birlikte farklı kültür ve inançlardan beslenmesi yönüyle senkretik bir özellik taşımaktadır.

* Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

İletişim: zehraonen47@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4735-0967>

Türkiye'de popüler dindarlık mevzusu her dönem gündemi meşgul etmektedir. Konuyla ilgili din psikolojisi ve popüler dindarlık bağlamında yeterli araştırma ve çalışmalar yapılmış değildir. İşte bu noktada Prof. Dr. Ali Köse ve Prof. Dr. Ali Ayten'in Popüler Dindarlık adlı kitabı önem arz etmektedir. Söz konusu eser Türkiye genelinde yedi bölge, yirmi üç ilden seçilen otuz türbede gözlem, anket ve mülakat teknikleri kullanılarak yapılmış olup 3003 kişiyi kapsayan bir çalışmadır. Hala Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmalarına devam etmekte olan Ayten ve Köse tarafından araştırmanın amacının 'türbeye kim gidiyor, ne yapıyor, niçin yapıyor, nasıl yapıyor' sorularına cevap aramak ve ziyaretçilerin psikolojilerini, beklenti ve dileklerini belirlemeye çalışmak olduğu belirtiliyor. Hedeflerinin insanları yargılamak, batıl inanç ve hurafeleri ortaya çıkarmak olmadığını; asıl amaçlarının bu ritüelleri gerçekleştiren kişilerin ziyaret motivasyonlarını, beklentilerini ve anlam dünyalarını anlamaya çalışmak olduğunu belirtmektedirler (s.8-10). Kitap genel olarak gözlemlerden yararlanılarak oluşturulmuş ve otuz türbede tanık olunan olaylar tek tek sarıh bir şekilde anlatılmıştır. Yer yer gözlem yapılan mekânların ve çeşitli ritüellerde bulunan kişilerin fotoğrafları çekilip kitabın ilgili bölümlerine yerleştirilmiştir. Fotoğrafların yer alıyor oluşu hem iddiaları kanıtlamak yönünden hem de okuyucunun birincil kaynaktan verileri görmesi açısından kitaba olumlu katkıda bulunmuştur. Kitap genel olarak yalın bir anlatımla kaleme alınmış, uzmanlık gerektirecek kadar detay verilmemiştir.

Söz konusu eser sistematik olarak bölümlere ayrılmamış olmakla birlikte giriş, beş ana başlık ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde türbe ziyaretlerinin tarihsel ve kültürel arka planı tartışılmıştır. Türbelerin en temel özelliğinin insanları kutsalla ilişkilendiren, onlara manevi duygular yaşatan, çeşitli problemlere çare bulan ve şifa veren yerler olduğu belirtilmiştir (s. 14). Popüler dini anlayışın eski kültürlerden, çok tanrılı inançlardan ve hayal gücünden unsurlar taşıdığını, yine Türklerdeki bazı inanışların Helen kültürü kalıntıları olduğunu, bunun en önemli göstergesinin de İstanbul'da bulunan Hıristiyan azizlerinin mezarlarında gerçekleştirilen ritüellerle Müslümanlara ait türbelerdeki ritüellerin birbiriyle benzeşmesi olduğu belirtilmiştir (s. 15). Hıristiyanlıkta ayazma ismi verilen kutsal su ve türbelerde bulunan çeşme sularının benzer işlevler göstermesiyle iddialarını temellendirmişlerdir. Bunun yanı sıra velilerin olağanüstü güçlere sahip oldukları inancının İslam öncesi eski Türk inançlarına, Şamanist döneme kadar gittiğini ve velilere atfedilen hastaları iyileştirme, felaketleri önleme gibi kerametlerin Şamanlara da atfedilen özellikler olduğu tespit edilmiştir. Türbelerin isminin genelde ata ve dede olması eski Türk inançlarından olan atalar kültü bağlamında ilginçtir. Ayten ve Köse'ye göre de ölen atalara minnet duyma, onlara kurban sunma velilerin ve savaş kahramanlarının mezarlarının türbeleştirilmesine katkıda bulunmuştur (s. 18).

İkinci bölümde yazarlar türbe olgusunun teorik altyapısından ve bir yerin türbe olarak kabul edilebilmesi için gerekli olan kriterlerden bahsederek giriş yapmaktadırlar. Aynı kısımda kutsallaştırılan her şeyin referansını dinden almadığını; eşyaya, mekana bazen bir vazoya dahi kutsallık atfedilebileceği belirtmektedirler. Bu bölümde bilimsel olarak bir karşılığı olmadığı halde Avrupalıların %52'sinin astrolojiyi bilim olarak kabul etmesi ve hatta ilişki kuracakları insanlar için kişilik analizi çıkarmadan görüşmüyor olmalarının psikolojik alt yapısı şöyle temellendirilmektedir: "İnsanoğlu gerçeğin belirsiz olduğu hallerde bir yere tutunmak ister. Bu amaçla da

kendince bir gerçeklik yaratır. Belirsizlikten kurtulma ve kesin bir şeye inanma arzusu taşır. Metafizik alana ait manevi inançlar işte bu noktada devreye girer” (s. 24).

Modern kültür de dâhil olmak üzere inançların binlerce yıldır her kültürde kendilerine yer bulmalarının psiko-sosyal ihtiyaçları tatmin etmesinden kaynaklı olduğunu öne süren Ayten ve Köse bunun pragmatist bir yaklaşım olduğunu ve tüm inançlar için geçerli olduğunu belirtmişlerdir (s. 25). Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilmektedir: İnançların her kültürde binlerce yıl var olmasının sebebi yalnızca psiko-sosyal ihtiyaçları tatmin midir? Bu bağlamda verilecek ikna edici bir cevap inançların arka planında yatan sebepleri tespitle birlikte din psikolojisi alanına da katkı ve veri oluşturması bakımından önemlidir. Yine bu bölümde yazarlar resmi din ve popüler din arasında bir ayırım yapmakta ve popüler dinin popüler kültür gibi halk üretimi olduğunu belirtmektedirler. Diyanet İşleri ve İlahiyat Fakülteleri'nin türbe ritüellerinin batıl olduğunu söylemelerine rağmen halk kitlelerinin resmi din söylemlerine pek yanaşmadığını dile getirmektedirler. Kitabın ilgili bölümlerinde yer yer bu durumla ilgili açıklamalar yapılmış olsa da, halkın kutsal neden kitabi dinin teşvik ettiği yerlerde değil de bu tarz mekânlarda aradığının cevabı tam olarak verilmemektedir.

Kitabın sistematik açıdan eksiklikleri henüz birinci bölümde hissedilmektedir. Yirminci sayfadan itibaren kitabın büyük bir bölümünde tekrarlar göze çarpmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi genel olarak türbelerde yaşanan olaylar gözlemler sonucu hikâye havasında anlatılmıştır ve kitabın birçok bölümünde aynı menkıbeler birebir kopya edilmiştir. Aynı hikayeleri defaatle okumak okuyucuda hep aynı şeyi okuyormuş hissi oluşturabilir. Zira türbe ziyaretlerinin motivasyonları anlatılırken aynı zamanda türbelerle ilgili efsane ve menkıbelere yer verilmiş olmasına rağmen ilerleyen bölümlerde aynı şeylerin yeniden yazılması yalnızca detaylandırılmış tekrar olmaktadır.

İkinci bölümün ortalarından itibaren türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal nedenlerine değinilmeye başlanmaktadır. İlk olarak anketler ve mülakatlarda kişilerin türbede yatan şahsı Allah ile aralarına aracı kıldıkları, isteyeceklerini onlar vasıtasıyla Allah'tan istedikleri belirtilmiştir. Bu durum, günlük hayatta kullandığımız sözü geçen birinin yerimize rica etmesi durumuna benzetilebilir. Diğer bir neden olarak modern hayatın getirdiği hızlı yaşam ve maddi tatmin sonucunda manevi boşluk hisseden insanların varoluşsal güvenlerini tatmin için kutsal mekân arayışına girdikleri belirtilmiştir (s. 45). Yine Ayten ve Köseye göre hastalıklara çare arama, ailevi geçimsizlikleri giderme ve başarı dileğinde bulunma, insanları türbelere çeken önemli motivasyonlar olarak görülmektedir. Türbe ziyaretlerine neden olan bir diğer motivasyonun ise ziyaretler esnasındaki manevi atmosfer sayesinde insanların dindarlaştıklarını hissetmeleri, daha iyi bir insan ve iyi bir mümin olmak için söz vermeleri olduğunu bunun sonucunda ziyaretlerin hayatı dini bir perspektifle anlamlandırmayı sağladığını iddia etmişlerdir. Yazarların, ziyaretçilerin türbede manevi bir ortamda olma hissi yaşayarak huzur buldukları, kaygı ve umutsuzluk duygularından sıyrıldıkları, günahkârlık duygularının hafiflediği şeklindeki tespitleri türbelerin psikolojik etkilerine delalet etmeleri bakımından değerlidir (s. 57).

Yazarların yaptığı araştırmalar sonucunda türbelerde ritüelleri gerçekleştiren insanların nasıl psikolojiye sahip oldukları, onları oraya götüren etken sebebin ne olduğu yönündeki tespitlerinin güzel ve yerinde tespitler olduğunu söylemek gerekir. Psikolojik açıdan tahliller yapılmış, yaşanmış olaylarla motivasyonlar örneklendirilmiştir ancak verilerin sonucuna okuyucunun ulaşması istenmiş gibi bir hava vardır zira varılan sonuçlar derli toplu bir şekilde okuyucuya sunulmamaktadır.. Okurken ritüeli gerçekleştiren kişinin ne maksatla bunu yaptığını anlamamız mümkün, buna ek olarak teorik temel yazarlar tarafından sistemlice ve bir bütün halinde ortaya konmamıştır. Kitabın eleştiriye en açık yönü de bu olmaktadır. Söz gelimi kişiyi popüler dindarlık ritüellerini yapmaya sevk eden saiklerin nizamlı bir şekilde sosyal, bilişsel ve psikolojik etkiler başlıkları altında düzenlenmesi bütünlük açısından elzemdir.

Üçüncü bölümde Batıda “Kutsallaştırılan Ziyaretgahlar” başlığı altında Hıristiyan Batı kültüründeki türbe algıları işlenmiştir. Bölüm psiko-sosyolojik tahlillerden ziyade batıdaki türbelere dair menkıbe ve mitlerden oluşmaktadır. Oradaki insanların da bizler gibi hastalıklara çare bulmak, çocuk istemek ve iyi bir gelecek dilemek gibi amaçlarla gittiği belirtilmiştir. Araştırmadaki örneklem içinde olmadığı halde Batıdaki çalışmalardan alıntılar yapılarak oradaki ritüeller anlatılmış, fotoğraflarla da desteklenmiş ve yer yer bizdeki türbelerle karşılaştırılmıştır.

Dördüncü bölüm “Öncesi ve Sonrasıyla Türbe Ziyaretleri: Nedenler ve Sonuçlar” başlığıyla başlamaktadır. Ziyaret motivasyonları alt başlığı altında yine türbelerde gözlenen olaylar tekrara düşülerek anlatılmıştır. Araştırmanın asıl amacı olan psiko-sosyal tahliller ve motivasyonlardan ziyade ritüellere fazlaca önem verilmiş ve her defasında yapılan ritüeller ile türbeler hakkındaki efsaneler, menkıbeler yazılmıştır. Beşinci ve son bölüm olan yaklaşık yüz sayfalık kısım “Türbelerde Yapılan Gözlem Örnekleri” başlığı altında önceki bölümlerin detaylandırılmış birebir tekrarıdır.

Sonuç olarak “Popüler Dindarlık” eseri masa başı bir çalışma olmayıp geniş bir örneklem üzerinden sahadan veri toplamak suretiyle yazılmıştır. Bu konuyla ilgili özellikle din psikolojisi özelinde müstakil çalışmalar yetersiz olup söz konusu eser bundan sonra yapılacak olan çalışmalara kaynaklık ve öncülük edebilecek mahiyettedir.